

Elektronik Yayınların Derlenmesi

Legal Deposit of Electronic Publications

Burcu Umut Zan*

Öz

Bilginin paylaşımına en üst düzeyde katkıda bulunan derleme uygulamalarının en önemli ve asli görevi, ülkenin düşün ve sanat ürünlerinin derlenerek şimdiki ve gelecek nesil araştırmacıların yararına sunulmasını sağlamaktır. Ancak eski tarihli derleme uygulamaları basılı yayınlarla sınırlandırıldıklarından enformasyon teknolojisinin gelişimi ile ortaya çıkan elektronik yayın türlerini kapsamamaktadır. Çünkü elektronik yayınlar yapısal farklılıklarından dolayı derleme süreçlerini oluşturan basamaklarda basılılardan farklı prosedürlere ihtiyaç duymaktadır. Günümüzde, çoğu elektronik ortamda üretilmekte ve kullanılmakta olan kültürel ürünlerin eksiksiz olarak derlenmesini garanti altına almak için elektronik yayınların da derleme kanunları kapsamına alınması ve yasal bir boyutta derlenmesi gerekmektedir.

Çalışmamızda elektronik yayınların derlenmesi konusu, elektronik yayınların edinilmesi, depolanarak uzun dönem korunması ve kullanıcıların hizmetine sunulması çerçevesinde ele alınmış, bunun yanı sıra enformasyon teknolojisinde yaşanan gelişmelere paralel olarak dünyada derleme uygulamalarındaki başlıca yaklaşımlara yer verilmiş ve Türkiye'deki durum değerlendirilmiştir.

Anahtar Sözcükler: Derleme Kanunu, Elektronik yayın

Abstract

The most important and basic role of the deposition studies, which are the greatest contributions to the knowledge sharing, is to gather the artistic and philosophical works of a country and provide them for the use of future researchers. However, since early deposition studies were limited with printed publications, they do

* Uzman, Orta Doğu Teknik Üniversitesi Kütüphanesi . e-posta: bumut@metu.edu.tr

not involve the electronic publication types appearing with the development of information technology. This stems from the fact that the electronic publications require procedures different from those of the printed publications in terms of deposition steps because of their structures. Today, in order to guarantee that all registered cultural products, which are mostly produced and used in the electronic environment could be fully collected, electronic publications should also be covered by and regulated under legal deposit.

This study analyzes the deposition of electronic publications, within the framework of their storage and protection, being put in the use of the users as well as the common approaches to deposition practices in the world parallel to the developments in the information technology. The related situation in Turkey was also evaluated.

Keywords: *legal deposit, electronic publication*

Giriş

Derleme, “devlet tarafından her tür yayın üretenlerin ürünlerinin belirli bir miktarını önceden belirlenmiş kütüphanelere ya da benzer kuruluşlara belirli bir sürede vermekle yükümlü kılan yasal bir düzenleme” (Lorr, 1995,s.94) olarak tanımlanmaktadır. Ülkenin yasal mevzuatı içerisinde “derleme” olgusunun varlık göstermesinin amacı; ulusun kültürel varlığını oluşturan tüm yayınların, gelecek nesillere ulaştırılması için korunmasını ve saklanmasını güvence altına almaktır. Kültürel mirasın bir parçası olan kayıtlı ürünlerin koruma altına alınarak gelecek kuşaklara aktarılması, ülkelerin yalnız kendi kültürel varlıklarını korumaları açısından değil aynı zamanda dünya kültürüne yaptıkları katkıyı belgelemeleri açısından da önemlidir. Bunun yanı sıra derleme uygulamalarının düzenli ve eksiksiz bir şekilde gerçekleştirilmeye çalışılması, kamuyu ulus içerisinde yayımı yapılan yayınlar hakkında zamanında bilgilendirip bilginin paylaşımına en geniş kapsamda aracı olarak, oluşturulan yeni bilgilerin üretim-tüketim döngüsü içerisinde kullanılmasına olanak sağlamaktadır. Dolayısıyla bilgi odaklı üretkenliği artırarak ülkenin ekonomik, sosyal ve kültürel gelişim sürecine katkıda bulunmak için ülke içerisinde yayımı yapılan yayınların eksiksiz olarak derlenmesi bir ön koşul olarak karşımıza çıkmaktadır. Ülkede üretilen bilginin çeşitli ortamlara kaydedilerek yayımlanması bilginin toplumsallaşması için ne kadar gerekliyse bu kayıtlı ürünlerin derlenmesi ülke içinde ve ülke dışında bilgi paylaşımına katkıda bulunması için de o kadar gereklidir.

Derleme uygulamalarının gerçekleştirilmesinde asli görev genellikle derleme kanunları aracılığı ile ulusal kütüphanelere verilmiştir. Ne var ki bilginin üretim ve iletim süreçlerinin enformasyon teknolojisinde yaşanan gelişmelere bağlı olarak

şekil değiştirmesi, derleme uygulamalarında sorumlu tutulan ulusal kütüphaneleri yetkisiz ve yetersiz kılmaya başlamıştır. Bilginin kayıtlı olduğu ortamların değişmesi, bu ortamların korunması, bu ortamlardaki bilgiden yararlanılması, ayrıca bilginin iletimi ve paylaşımı gibi süreçler yeni yöntem ve tekniklere yönelmeyi zorunlu kılmaktadır. Ancak yaşanan bu teknolojik gelişmeler bilginin üretim, kaydedilme, depolanma, iletim ve hizmete sunulma biçimlerini ve bunlara ilişkin kavramları derinden etkilemiştir. Dolayısıyla yayın dünyasına yeni ürünler katılmakta ve gelişen bu yeni yayın türleri basılı kültürel mirasın bütünüyle bir parçası haline gelmektedir. Oluşturulma tarihleri bakımından, enformasyon teknolojilerindeki gelişmeleri öngöremeyen derleme kanunlarının kapsamı basılı eserlerle sınırlı kalmıştır. Dolayısıyla yaşanan gelişmeler doğrultusunda derleme kanunlarının yenilenerek kapsamının genişletilmesi karşı konulamaz bir gereksinim olarak ortaya çıkmaktadır.

Elektronik Yayınlar

Yaşadığı çağın etkilerini gelecek kuşaklara aktarmaya taş yüzeylere işaretler ve resimler kazıyarak başlayan insanoğlu, bugün artık bilgiyi kayıt altına alma, depolama ve iletmede elektronik ortamlardan yararlanmaktadır. Kayıt ortamlarında meydana gelen değişimler, yayın türlerinin artmasına neden olmaktadır. Ses, görüntü ve metin dosyalarını içinde bulundurabilen elektronik formda kaydı yapılan veri dosyaları bu zenginleşmenin bir sonucu olarak karşımıza çıkmaktadır.

Lorr (1995, s.105), elektronik formda sunulabilen yayınları elektronik yayın olarak genellemiş ve elektronik yayını; “dijital elektronik yolla gösterilebilecek bilgiyi depolayan bir belge” olarak tanımlamıştır. Başka bir ifadeyle elektronik yayın, “dijital, optik ve manyetik ortamlarda üretilen ve elektronik ortamda kullanılan bilgi kaynakları” olarak tanımlanmıştır (Ulusal..., 1998, s.68).

Bilgi teknolojilerindeki gelişmeler elektronik yayın türlerini de artmıştır. Bu çeşitlilik elektronik yayınların sınıflandırılması gereksinimini de beraberinde getirmiştir. Bu amaçla 1993 yılında Milli Kütüphane Müdürleri Konferansı (CDNL) “Conference of Directories of National Libraries” kapsamında Derleme ve Elektronik Yayınlar Çalışma Grubu oluşturulmuştur. İlk kez 1994 yılında Londra’da toplanan Grup, H. M. Fagerli ve B. Rugaas’ın fikirleri doğrultusunda elektronik yayınları; var olduğu sürece, bilgi içeriğinde hiçbir değişiklik olmayan “durağan (statik) belgeler” ve herhangi bir zamanda öngörülmeleyen değişikliklerin olabileceği “dinamik belgeler” olarak sınıflamışlardır (Fagerli, 1995, s.108).

Yayın türlerini kütüphanenin sahip olduğu derme yaklaşımı ile değerlendiren Gorman (1997, ss. 498-499), eskiden kütüphane dermesinin elle tutulabilen somut yayınlardan oluştuğunu, şimdilerde ise derme kapsamında bu somut yayınların yanı

sıra sadece bilgisayar ekranından izlenilebilen ama elle tutulamayan yayınların da bulunduğunu belirtmiştir. Bu bağlamda Gorman (1997, ss. 498-499), modern bir kütüphanede var olan yayınları “elle tutulabilir (tangible) bilgi kaynakları” (örn: kitap, cd, disket) ve “elle tutulamayan (intangible) bilgi kaynakları” (Örn: çevrim içi yayınlar) olarak ele almıştır.

Gelişim sürecinin kısa olmasına paralel olarak elektronik yayınların sınıflandırılmasına ilişkin farklı alternatifler geliştirilmiştir. Bu sınıflamalardan kaynaklanan karışıklığı önlemek adına, bir proje kapsamında bu kavramlar tanımlanmış ve “Elektronik Yayıncılık Standartları” (Standards for Electronic Publishing) adlı rapor oluşturulmuştur. Bu raporda elektronik yayınlar; internet veya ağlar üzerinden erişilebilen “çevrim içi” yayınlar; manyetik bantlar, disketler veya CD-ROM’lar gibi farklı fiziksel ortam üzerinde bulunan “çevrim dışı” yayınlar ve son olarak da basılı şekilde erişilebildiği gibi CD-ROM’lar veya Web aracılığı ile de erişimi sağlanabilen “karma (hibrid)” yayınlar olmak üzere üç kategoride tanımlanmıştır. Ayrıca çevrim içi yayınlar kendi içlerinde “sabitlik(fixity)” lerine göre sınıflandırılmıştır. Bu sınıflandırmaya göre; yayımlandıkları andan itibaren biçim ve içerikleri değişmeyenler “statik”, biçim ve içerikleri sürekli yenilenenler “dinamik”, son olarak biçim ve içeriklerine sürekli yenilerine ekleyen ve süreli yayınların eşiti olarak kabul gören “çoğalan” yayınlar olarak tanımlanmışlardır (Standards..., 2000, s.7).

Elektronik Yayınların Derlenmesi

Bilginin üretim ve yayım aşamalarında meydana gelen bu hızlı gelişim ve değişim, çoğu yeni sözcüklerle ifade edilen farklı kavramları ortaya çıkarmıştır. Geçmişten günümüze gelen derleme kanunları ise sadece üretimi ve yayımı basılı olan yayınlar için kullanılabilir olan geleneksel kavramlarla hizmet sunmaya çalışmaktadır. Enformasyon teknolojisinde yaşanan gelişmelerse; yayın, üretim ve reproduksiyon kavramlarında değişmelere yol açmaktadır (Kavcic, 2002, s.2). Basılı ortamda kullanılan bazı terimler fiziksel ortamlarda yayımı yapılan elektronik yayınlar için halen kullanılmaktadır. Ancak telekomünikasyonun ve küresel ağın, bilginin yayımının doğasını değiştirmesiyle karşımıza çıkan çevrim içi yayınlarda durum daha farklıdır. Çevrim içi yayınlar için ortaya atılan kavramlar çoğu zaman yeni sözcüklerle ifade edilmektedir. Sürekli olarak değişen, güncellenen, kaybolan çevrim içi sayfaların geleneksel anlamda “yayın” terimi ile adlandırılabilmesi için ortak karara varılması gerekmektedir (Muir, 2001, ss.655-656). Basılı ortamda kullanılan terimlere elektronik ortamda farklı anlamlar yüklenmektedir. Enformasyon teknolojilerindeki gelişmelere paralel olarak hazırlanacak bir derleme kanununun uygulamalarının sorunsuz gerçekleştirilmesi

için kanun içinde yer alan terimlerin basılı yayınları kapsadığı gibi, çevrim içi ve çevrim dışı elektronik yayınları ve hatta gelecekte ortaya çıkabilecek diğer yayın türlerini de kapsayacak kadar esnek olması arzu edilen bir durumdur.

Elektronik yayınların derleme kapsamına alınarak yasal temele oturtulmasından sonra derleme sürecindeki aşamalarda bu yayınlar için farklı yöntem, teknik ve uygulama çalışmalarının kullanılması kaçınılmaz olmaktadır. Genelde derleme olgusu yayınların edinimi, düzenlenmesi, depolanması, korunması ve bibliyografyalar aracılığı ile araştırmacılara duyurulması gibi etkinlik alanlarını kapsar. Ancak konu elektronik yayınların edinilmesi, depolanarak uzun dönem korunması ve kullanıcıların hizmetine sunulması olarak sınırlandırılmıştır.

Elektronik Yayınların Edinilmesi

Çevrim içi ve çevri dışı elektronik yayınların edinilme süreci birbirinden farklıdır. Çevrim dışı yayınlar, taşınabilen fiziksel nesnelere olup bunların derlenmesi basılılardan farklı değildir. Ancak çevrim içi yayınlar ve özellikle Web sayfalarının derlenmesi önemli ve karmaşık bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu sebeple elektronik yayınların edinilmesi süreci; sınırların belirlenmesi ve edinilmesi şeklinde iki aşama da incelenecektir.

İlk aşama, derlenecek olan elektronik yayının hangi amaç için derleneceğinin kesinleştirilmesi ve sınırların belirlenmesidir. Bu süreç bir sonraki aşama olan ediniminin daha rahat gerçekleştirilmesini sağlamaktadır (Rauber, 2001). Derleme kanunu kapsamında yapılacak bir çalışmada elektronik yayınlar için ulusal sınırların kesinleştirilmesi atılması gereken ilk adım olmalıdır. Çevrim dışı yayınlar, fiziksel taşıyıcılara sahip olduğundan derleme kanunları kapsamında olan geleneksel yayınların derlenme süreçlerine benzerlik gösteren özelliklere sahiptir. Ulusal derlemenin eksiksiz yapılabilmesi için çevrim dışı yayınlarda aşağıdaki özellikler aranmalıdır:

- Derlenecek olan yayınlara ülke içerisinde erişilebilmesi,
- Derlenecek olan yayınların; yayıncısının, dış alımcısının (importer), dağıtıcısının ulus kökenli olması,
- Derlenecek olan yayınların o ülusun insanları ve kültürleriyle ilgili olması,
- Derlenecek olan yayınların yazarın ulusuna göre seçilmesi,
- Diğer ulusların derleme kanunlarına göre derlemelerine katmadıkları bir yayın olması (The Legal Deposit..., 1996, s.35).

Derleme kanunu kapsamında çevrim içi yayınlara ilişkin sınırlar, ulusal Web alanına göre belirlenmektedir (Rauber, 2001). Web alanının sınırlarının

çizilmesinde önemli bir faktör IP olarak anılan “İnternet Protokolü” numaralarıdır. İnternet üzerindeki tüm bilgisayarların birbirlerini kolayca bulabilmeleri için, IP adresleri adı verilen özgün adresleri vardır. IP adresleri sayılar halindedir. Sayıları anımsamak zor olduğundan, her bilgisayara “domain name” olarak bilinen “alan adı” verilir (Wingate, 2000, s.8). Ulusal ölçekte elektronik yayınların derlenebilmesi için ulusal Web alanının sınırlarının çizilmesi gerekmektedir. O ulusa ait olan alan adı (Örn: tr; Türkiye’nin kodu) taşıyan tüm siteler içerikleri ile beraber o ülkenin kültürel ürünlerinin bir parçasını oluşturmaktadır (Rauber, 2001). Bununla beraber, ulusa ait alan adı (Örn: tr) almamış olmasına rağmen ülke sınırları dâhilinde uluslar arası alan adları altında varlık gösteren yayınlar da unutulmamalıdır. Bu bağlamda fiziksel konumu ülke içerisinde olan “sunucular” tarafından kamuya sunulan yayınlar web alanını sınırlamada önemli bir ölçüt olarak görülmektedir (Rauber, 2001). Söz konusu sınırların genişletilmesi mümkündür. Buna bağlı olarak ulusal sınırların genişletilmesinde kullanılabilir bazı yardımcı ölçütler aşağıda verilmiştir.

- Kullanılan dil,
- Web sitesi sahibinin uyruğu,
- Entelektüel içeriği o ülke kökenli bir kuruluş ya da ülkeye ait olan Web siteleri,
- Entelektüel içeriği o ülke ile ilgili olan Web siteleri (Abiteboul, 2002, s.4).

Derlenecek yayınlar kapsamında elektronik yayınların “ulusal” sınırlarının belirlenmesinden sonraki aşama ise bu yayınların edinilmesidir. Çevrim dışı elektronik yayınların edinimi bazı ayrıntılar dışında geleneksel yayınlara benzerlik göstermektedir. Kanunları kapsamına çevrim dışı elektronik yayınları alan ülkeler, bu tür yayınların üreticilerini, derleme kanunu uyarınca yayınlarını ilgili birimlere teslim etmekle yükümlü kılmışlardır (Hakala, 1999). Çevrim dışı yayınlarda; derlenen nüshanın kaydedilmesi, kontrol edilmesi, aksesyon numarası verilmesi gibi gereken işlemler basılı ortamda bulunan yayınlarla aynı olabilir, ancak çevrim dışı yayınların edinim aşamasının sağlıklı bir şekilde gerçekleştirilmesi için bazı ek basamaklara ihtiyaç vardır. Edinimi gerçekleştiren birim, kendini güvence altına almak için her yayını kalite kontrol ve işlevsellik testinden geçirmelidir. Bu kontrolleri aşağıdaki gibi özetleyebiliriz;

- Yayın fiziksel anlamda zarar görmemiş olmalıdır.
- Yayın, ona eşlik eden materyaller ve içerik bakımından eksiksiz olmalıdır.
- Yayın kopyalamaya karşı korunmuş olmamalıdır.
- Yalnızca bir makineye özel kullanımlı olmamalıdır.

- Yazılım ise virüslü olmamalıdır.
- Yayın şifrelenmiş olamamalıdır (The Legal Deposit..., 1996, .ss.38-39).

Çevrim dışı yayınların edinilmesi basılılara benzer özellik gösterirken, çevrim içi yayınların edilmesinde farklı modeller belirlenmiştir. Bu modellerin ilkinde; yayıncılar çevrim içi yayın içeriğini fiziksel ortama aktarır ve bunları düzenleyerek derleme birimine gönderirler. Bu modele alternatif bir diğer yaklaşımda ise yayıncılar ürettikleri çevrim içi yayınları, ağ ortamında derleme birimine gönderirler (Oltmans, 2003, s.283; Muir, 2001, s.659). İkinci modelde ise, yayıncıların çevrim içi yayınları, birim çalışanları tarafından ağlar üzerinden derleme birimi alanına çekilir (Muir, 2001, s.659). Verilen bu tanımlara bağlı olarak, yayıncılar tarafından yayınların derleme birimine posta, kargo veya ağlar aracılığı ile aktarılması eylemleri “push” terimi kullanılarak ifade edilmektedir. İkinci modelde ise, yayınları derleme birimine çekme etkinliği “pull” terimi kullanılarak tanımlanmaktadır. Söz konusu etkinliğe; ürün toplama yani “harvesting ” de denilmektedir (Oltmans, 2003, s.283; Muir, 2001, s.659). Bu bilgiler ışığında çevrim içi yayınların derleme birimlerinde kullanılan yaklaşımlar; depozit yaklaşımı, ürün toplama (harvesting) yaklaşımı ve bileşik yaklaşım olmak üzere üç temel başlık altında toplanmaktadır (Day, 2003a, ss.2-3).

Depozit Yaklaşımı İle Çevrim İçi Yayınların Edinimi

Depozit yaklaşımına göre site sahipleri veya yöneticileri sitelerinin bir kopyasını bu yayınları derlemekle yükümlü olan kuruluşa teslim etmek zorundadır. Bazı ulusal kütüphaneler yayıncılardan veya site sahiplerinden yayınlarını fiziksel ortama aktararak veya dosya aktarım protokolü olan FTP (File Transfer Protocol) aracılığı ile yayınlarını kütüphaneye aktarmalarını istemektedir (Day, 2003a, s.29). Bu strateji, Ulusal Arşivler ve Kayıtlar İdaresi (NARA: National Archives and Records Administration) tarafından ABD’de 2001 koleksiyonlarının toplanmasında ve Alman Ulusal Kütüphanesi (Die Deutsche Bibliothek) tarafından bilimsel incelemelerin ve bazı çevrim içi yayınların toplanmasında kullanılmıştır (Day, 2003b, s.6).

Ürün Toplama Yaklaşımı İle Çevrim içi Yayınların Edinimi

Derleme biriminin, yayıncıların sitelerini kendi alanına çekmesi olan ürün toplama işlemi iki yaklaşımla ele alınmaktadır. Bunlar; çok kapsamlı olarak yapılan bir ürün toplama işlemi olan ‘otomatik tekniklerle edinim yaklaşımı’ ve kapsamı buna göre daha dar ve seçici bir yaklaşımla ürün toplanması işlemi olan ‘seçimli edinim yaklaşımı’dır.

i. Seçimli Edinim Yaklaşımı

Manuel tekniklerle edinim olarak da anılan seçimli edinim yaklaşımı, belirli seçim ölçütlerine dayanılarak çevrim içi yayınların edinilmesi veya çeşitli organizasyonlar tarafından çevrim içi yayınların başışlanması yöntemine dayanır. Burada hangi çevrim içi yayınların edinileceğine karar verirken yayınların edinilmesi, korunarak saklanması ve hizmete sunulması aşamalarında harcanacak olan emek ve mali yüke değer olup olmadığını anlamak için bazı ölçütler kullanılmaktadır (Rauber, 2001). Bu yaklaşımı destekleyenler üretilen her yayının korunamayacağını ve her yayının korunmasının da gerekmediğini öne sürmektedirler. Seçimli edinim yaklaşımını kullanarak çevrim içi yayınları derleyen Avustralya Ulusal kütüphanesinin (PANDORA projesi kapsamında) derleme işleminde aldığı temel ölçütler aşağıdaki gibidir;

- Derleme kanunu kapsamında toplanacak olan çevrim içi yayınlar, kanunun amacına uymalıdır. Yayınların o ülkeye ait bir yazar tarafından üretilmiş olması veya o ülkeyle ilgili olması gerekmektedir,
- Bilimsel yayınlar ve belirli çevrim içi dergiler,
- Gündemde olan olayları yansıtan yayınlar,
- Ülke kültürünü yansıtan siteler veya yayınlar,
- Hükümetle ilgili haber niteliği taşıyan yayınlar,
- Kurumların veya iletişim gruplarının sürdürdüğü yayınlar veya siteler (Law, 2001, s.14).

Bu yaklaşım; Avustralya Ulusal Kütüphanesi tarafından yürütülen PANDORA (Preserving and Accessing Networked Documentary Resources of Australia) projesinde, British Library'nin pilot projesinde ve Amerika Birleşik Devletlerine ait olan MINERVA (Mapping The Internet Electronic Resource Virtual Archive) projesinde kullanılmıştır (Day, 2003a, s.3).

ii. Otomatik Tekniklerle Edinim Yaklaşımı

Seçimli edinim yaklaşımı kullanılarak çevrim içi yayınların edinilmesi karmaşık bir yaklaşım iken, otomatik tekniklerle edinim yaklaşımı daha basit ve kapsamı geniş bir yaklaşımdır. Otomatik tekniklerle edinim yaklaşımı bu özeliğinden dolayı kapsamlı edinim yaklaşımı olarak da anılmaktadır. Web üzerindeki çevrim içi yayınların eksiksiz edinilmesi ise ancak otomatik bir şekilde başarılı olmaktadır. Bu yaklaşım Web çekicileri (webcrawler) adı verilen makineler

kullanılarak gerçekleştirilir. Web çekicilerinin çalışma tarzları Web'i tarayan arama motorlarına benzer özellikler gösterir. Web çekicileri, Web yayınları üzerinde bulunan bağlantılı yapıları izler ve bu bağlantılarla ulaştıkları sitelerin içeriğini otomatik olarak hafızaya indirirler (Brown, 2006, s.6). Bu yaklaşımın avantajlı sayılabilecek bir özelliği ise web çekicilerine ait parametrelerin istenilen şekilde ayarlanarak, derlenmesi gerekli görülen web alanının sınırlarının tanımlanmasına yardımcı olmasıdır. Bu kapsamda web çekicilerine ait bağlantı ayarları, çekici ayarları, derleme ayarları, depolama ayarları veya zamanlamaya ait ayarlar değiştirilebilmektedir. Bu ayarlamaların kullanılması ile birlikte yapılabilen bazı örnek işlemler aşağıda sıralanmıştır;

- URL (Uniform Resource Locator) adreslerinin sonunda sadece “.tr” ülke kodunu taşıyan ve aynı zamanda sadece .gov, uzantılı Web sayfalarının toplanması,
- Otomatik olarak açılan reklamların hariç tutulması veya sadece PDF dosyalarına ait linklerin toplanması,
- Belirli bir süre sonra tekrar ziyaret edilen sayfada sadece yapılan güncellemelerin derlenmesi,
- Belirli yayınlara ait derleme işlemi için zaman aralığının (Öm: günlük, haftalık, aylık) veya belirli bir zamanın tanımlanması mümkün olmaktadır (Brown, 2006, ss. 53-56).

Otomatik tekniklerle edinim yaklaşımının kullanımına örnek olarak; uluslar arası bir çalışma olan İnternet Arşivi projesini, İsveç Ulusal Kütüphanesinin Kulturarw³ Projesini ve Avusturya Ulusal Kütüphanesinin AOLA (Austrian Online Archive) projesini sıralayabiliriz (Day, 2003a, s.3).

Bileşik Yaklaşım İle Çevrim İçi Yayınların Edinimi

Çevrim içi yayınları derleme konusunda yukarıda tanımlanan yaklaşımlardan hangisinin en iyisi olduğuna dair tartışmalar sürmektedir. Uygulama sürecinde hepsinin avantajları ve dezavantajlarının olduğu görülmüştür (Day, 2003b, s.6). En iyi yaklaşımı geliştirmek içinse, söz konusu avantajların kullanılıp dezavantajların uygulama dışı bırakıldığı yani tüm yaklaşımların rafine edilerek kullanıldığı bileşik bir yaklaşımın uygulanmasına ihtiyaç olduğu görülmektedir. Bileşik yaklaşımda uygulanan “sayfanın önemi” ve “sayfanın değişme sıklığı” gibi ölçütler, otomatik tekniklerle edinim yaklaşımında rafine etmede kullanılmaktadır (Day, 2003b, s.7).

Fransa Ulusal Kütüphanesi çevrim içi elektronik yayınların derlenmesi ile

ilgili yürüttüğü projede bu yaklaşımı kullanarak uygulamalar yapmıştır (Day, 2003a, s.3).

Elektronik Yayınların Depolanması ve Uzun Dönem Korunması

Üretilen bilgi büyük bir hızla dijitalleşirken, donanımlar, bilgisayar uygulamaları, dosya biçimleri çok çabuk bir hızla eskimekte, her geçen gün bunların yerini yenileri almaktadır. Yaşanan hızlı değişim ise eski teknolojilerde kayıtlı bilgiyi erişilemez hale getirmekte ve gelecekte bu bilgilere ulaşmayı tehdit etmektedir. Son yıllarda elektronik yayınların uzun dönem korunması problemi sadece kütüphanelerin bir sorunu olarak değil toplumsal olarak da çözülmesi gereken bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır (Oltmans, 2003, s.285).

Elektronik materyali uzun dönemli koruma ve saklama çalışmalarında üç temel yöntem öngörülmektedir. Bunlar; teknoloji göçü (migration), öykünüm (emulation) ve teknolojinin korunması olarak sınıflandırılmaktadır (Muir, 2001, s.662; Küçük ve Alır 2003, ss.342-346).

Teknoloji Göçü

Dijital Bilginin Arşivlenmesi Çalışma Grubu tarafından hazırlanan raporda, teknoloji göçü; “dijital materyallerin bir yazılım veya donanım konfigürasyonundan bir başkasına periyodik olarak aktarımı” veya bir başka ifade ile “dijital materyalin bir kuşak bilgisayar teknolojisinden bir sonraki kuşak bilgisayar teknolojisine aktarımı” olarak tanımlanmaktadır (Task Force on Archiving of Digital Information, 1996, s.6; Gladney, 2007, s.8). Oluşturulan rapor üzerinden uzun zaman geçmesine ve teknolojik gelişmelerin bu süreç içinde hızlı gelişmeler göstermiş olmasına rağmen bu rapor halen güncelliğini korumaktadır (Gladney, 2007, s.9). Teknoloji göçünü uygulanabilmesi için bazı stratejiler geliştirilmiştir. Tazeleme (refreshment) ve dönüştürme (conversion) temel olarak kullanılan stratejilerdendir. Tazeleme; dokümanın kendisinde bir değişiklik olmaksızın verileri bir depolama alanından bir diğerine kopyalama işlemidir (The Legal Deposit..., 1996, s.42). Bu işlem, depolama ortamının fiziksel olarak bozulması sonucu içinde kayıtlı bilgilere erişilememesi gibi karşılaşılabilecek sorunlara karşı alınacak bir önlemdir. Bunun amacı bilginin kaydedildiği fiziksel taşıyıcının oksitlenme gibi fiziksel bozulmalara karşı korunmasını sağlamaktır. Tazeleme yoluyla teknoloji eskimesinin önüne geçmek ise eskimiş bilgisayar sistemlerinin ve yazılımların korunması (Rauber, 2001). Dönüştürme ise; dijital materyalin bir veri formatından bir diğer veri formatına aktarılmasıdır. Literatürde her iki tip de teknoloji göçü terimi ile ifade edilmektedir (Rauber, 2001). Manyetik banttaki

analog verilerin daha kararlı bir depolama ortamı olan optik diske aktarılması dönüştürmeye örnek olarak gösterilir. Bu uygulamada ilginç ve ironik olan bir yaklaşım ise dijital bilgiyi kâğıt ortamda saklamak üzere basılı hale getirmektir. Böyle bir strateji, mektuplar ve metin tabanlı raporlara benzer dokümanlar için kullanışlı olabilir. Ancak dijital bilgilerin kâğıda baskısının alınması çok karmaşık elektronik yayınlar için kullanışlı değildir. Çünkü dönüştürme işlemi karmaşık yapıya elektronik yayınlar için kullanılması yayına ait fonksiyonların kaybolmasına yol açabilir (Muir, 2001, s.663). Dönüştürme işlemi, yayınların belirli standart formatlara dönüşümünü içeren uygulamalarda da kullanılmaktadır (Muir, 2001, s. 663). Bunun amacı, elektronik yayınları tasarlamak için kullanılan çok fazla sayıda ki yazılım formatına gerekli dönüşümleri uygulayarak makul sayıda yazılım formatına indirgemektir. Derme yöneticileri; yönetilebilir sayıda yayın formatını tercih etmekte, diğer yayın formatlarını ise seçilmiş formatlara dönüştürmektedirler (Muir, 2001, s.663). Dijital enformasyonun göçü süreklilik isteyen bir işlemdir. Ne var ki; dijital enformasyonun hangi sıklıkta teknoloji göçüne tabi tutulması gerektiğini belirlemek uygulamada sorun yaratabilmektedir (Rauber, 2001). Teknoloji göçüne tabii tutulması gereken materyale zamanında bu işlem uygulanmazsa bilgiler erişilemez duruma gelebilir. Bu yöntemin uygulanması korunması gereken yayın miktarının gün geçtikçe artış göstermesi ile daha da güçleşmektedir. Acil durumlar için bu yöntem, esnek ve ucuz bir çözüm olarak görülmektedir. Ancak uzun dönemde, zaman harcayıcı ve pahalı sonuçlar ortaya çıkarabilir (Rauber, 2001). Webb (1997) yüksek miktarda homojen veri formatı ile en başarılı teknoloji göçünün uygulandığını belirtmiştir. İçlerinde çok fazla homojen veri formatını barındırmayacak olan kütüphanelerde teknolojik eskimeye çözüm olarak teknoloji göçünün kullanılması pek uygun olmamaktadır (Muir, 2001, s.663).

Öykünüm

Öykünüm işlemi, eski sistemlerin, gelecekteki bilinmeyen bilgisayar sistemleri üzerinde çalıştırılarak, orijinal yazımları gibi kullanılabilir, erişilebilir ve gösterilebilir hale getirilmesi şeklinde iade edilmiştir (Küçük ve Alır, 2003, s.342). Öykünüm işleminin asıl amacı dokümanın fonksiyonunu, görünüşünü korumak ve materyalin uzun süre yaşamasını sağlamaktır (Rothenberg, 1995, s.47). Kuramsal olarak öykünüm en sade çözüm olarak görülmektedir. Teknolojik eskimeye karşı asıl amaç dokümanın orijinal işlevselliğini korumak, “bak ve hisset” (look and feel) etkileşimini yeniden yaratmaktır. Elektronik yayınların çoğu kendilerini tamamlayıcı nitelikte içeriğine gömülmüş yazılımları veya diğer özellikleri içerirler. Yayınların sahip oldukları bu özellik yayının “bak ve hisset” etkileşimi

olarak anılır. Öykünüm ise yayınların “bak ve hisset” özelliklerini koruyarak geleceğe aktarılmasında en güvenilir yol olarak görülmektedir (Rothenberg, 1999). Bu işlemin tercih edilmesi durumunda, yazılıma, işletim sistemine, ve donanıma ait öykünüm işleminin gerçekleştirilmesi gerekmektedir. Öykünüm işleminin belirli aralıklarla tekrar edilmesi, yani öykünücülerinde belirli bir süre sonra yeniden öykünüme tabi tutulması gerekmektedir (Brown, 2006, ss. 87-88).

Teknolojinin Korunması

Dijital bilginin yaşam süresine olan en büyük tehdit, dijital bilgilerin tasarlanmasında kullanılan yazılım ve donanımın teknolojik olarak eskimesidir. Teknolojik eskimenin (technological obsolescence), 1990’ların ortalarında dijital bilginin uzun dönemde varlığını tehdit eden bir tehlike haline gelmeye başladığının farkına varılmasıyla konu, kütüphane bilimi literatüründe de ele alınmıştır (Örn: Microsoft word gibi bir kelime işlemcinin ilk versiyonunun oluşturduğu dosyaları yorumlayacak uygun bir yazılımı bulmak çok güçtür). Teknolojik eskime; yazılım, donanım ve işletim sistemlerindeki değişimleri içerir. Zaman içinde gelişen ve değişen teknoloji eski tarihli dijital bilginin okunmasını imkânsız hale getirmektedir (Muir, 2001, s.662). Teknolojinin korunması yöntemi eski tarihli dijital materyalin okunması için bu materyale ait yazılım, donanım ve işletim sisteminin de beraberinde korunmasını gerektirmektedir. Böyle bir yöntemin sağlıklı olarak gerçekleştirilmesi, ortam üzerine depolanmış bilgiyi belli sürelerle bir depolama alanından bir diğerine kopyalamak yoluyla tazelenmesini de (refreshment) içermektedir (Muir, 2001, s.662). Teknolojinin korunması yöntemi ile geliştirilen bu yöntemler benzer ama farklı bir ifade ile müze yaklaşımı (Kavcic, 2002, s.5) olarak tanımlanmaktadır. Teknolojinin korunması yöntemi dijital materyalin bulunduğu yazılım ve donanımın korunmasını esas alır, elektronik kaynağa erişim bu yöntem ile garantilidir fakat fiziksel ortamla sınırlıdır ve ayrıca yüksek maliyet gerektirmektedir. Kısa dönemli bir çözüm olarak kabul edilmektedir (UKOLN, 2001, Küçük ve Alır, 2003, s.344).

Teknolojik eskimeye karşı alınan önlemler olarak bilinen; teknolojinin korunması, teknoloji göçü ve öykünüm gibi yöntemler uygulanırken dijital yayın ortamının bozulmaya elverişli olduğu unutulmamalı, etkileşimli, dinamik ve sunumsal yönlerinin kaybolma olasılığının yüksek olduğu kabul edilmelidir. Gerçekten teknolojik eskime; dijital formda bulunan enformasyon açısından, dijital ortamın doğasında var olan fiziksel kırılganlıktan daha büyük tehlike sunmaktadır (Rauber, 2001).

Elektronik Yayınların Hizmete Sunulması

Bilgi üretiminin ön koşullarından biri daha önce üretilmiş olan bilgiye erişebilmektir. Bu bakımdan araştırmacıların derleme kütüphanelerinde tutulan kaynaklardan yararlanabilmesi önemlidir. Ne var ki elektronik yayınlardan yararlanmak basılılardan farklılık gösterir. Elektronik formdaki bir bilgi, ağlar aracılığı ile hiç bir çaba sarfedilmeksizin, hiç bir ücret ödenmeksizin bir kaç saniyede istenilen herhangi bir yere gönderilebilir ve istenilen sayıda kopyasını yapılabilir (Hielmcrone, 2008, s.2). Bu nedenle elektronik yayınların ulusal kütüphaneler tarafından hizmete sunulmasında sıkıntı yaşanmaktadır. Söz konusu duruma çözüm sunması beklenen telif hakları kanunları ve derleme kanunlarının elektronik ortamda üretilen yayınların yayıncıları ve bu yayınları kullanan araştırmacıları bir denge çerçevesinde uzlaştırması beklenmektedir (Larivière, 2000,s.61; s.Access, copyright..., 2009). Yayınlarını ticari kazanç amacı ile kamuya sunan üreticiler, kazançlarının azalmasını istemediklerinden yayınlarını ulusal kütüphaneye teslim etmekte isteksiz bir davranış sergileyebilirler. Yayıncılar kullanıcıların bir ücret ödemeksizin yayınlarından yararlanmasını istemezken kullanıcılar bu yayınlardan ulusal kütüphane aracılığı ile yararlanmanın hakları olduğunu düşünmektedir. Ulusal kütüphaneler ise misyonları gereği derledikleri yayınları, talep eden kullanıcılara sunmaktadır. Oysa ulusal kütüphanelerde kullanıcılara sağlanan sınırsız erişimin istismar edilme olasılığı yayıncıları tedirgin etmektedir. Bu nedenle ulusal kütüphaneler araştırmacıları yayınlardan mahrum bırakmadan yayıncıların haklarını da gözetebilmeli ve hem kullanıcıların hem de yayıncıların haklarını dengeleyebilmelidir. Elektronik materyali derleme birimine teslim eden yayıncıların ticari haklarının korunması için ulusal kütüphanelerin elektronik materyallere ait erişim politikalarını gözden geçirmeleri gerekmektedir. Söz konusu politika; neyin yapıp, neyin yapılmayacağını ortaya koymalı, kullanıcıları kendi hakları ve üreticilerin haklarından haberdar etmelidir.

Buna göre;

- Telif hakkı sahiplerinin maddi ve manevi haklarının istismar edilmemesi adına bu tarz koleksiyonlara erişimin sadece derleme kütüphaneleri içinde sınırlı tutulması yararlı olmaktadır (Hielmcrone, 2008, s.7). Elektronik yayınların kopyalanması, kopyalamayı takiben yayının üzerinde değişiklik yapılması ve kontrolsüzce yayılmasını önlemek ve belirlenen sınırlılıklar dışında yayınların kullanımını engellemek için kullanıcıların söz konusu yayınlardan özel ortamlarda yararlanması şartı getirilmelidir. Yayıncılara, materyalin uygun şekilde hizmete sunulacağına dair güvence verilmelidir.
- Yayınların kütüphaneciler tarafından kopyalanması konusunda kütüphanecilere tanınan hakların kullanıcılar tarafından istismar edilmesi engellenmelidir.

- Gerek yardım masası olanakları ile gerekse çevrim içi veya çevrim dışı verilen eğitimler, el kitapları ve kılavuzlar ile yeterli kullanıcı desteği verilmelidir (The Legal Deposit..., 1996, s.41).

Elektronik yayınların edinilmesi, depolanarak uzun dönem korunması ve hizmete sunulması basamaklarında geliştirilen ve çalışmamızda değerlendirilen tüm yöntem ve teknikler bu konuda yapılan uygulamaların sonuçları olarak karşımıza çıkmaktadır. Söz konusu uygulamalar yasal ve teknik anlamda bazı sorunları da yüzeye çıkarmıştır. Ancak geliştirilen yöntem ve teknikler şüphesiz ki bu konudaki çalışmaları daha ileriye taşıyacak araştırmaların başlangıcı niteliğindedir ve hiçbir zaman son nokta olmamıştır. Bu konuda yaşanan deneyimler, gelişen teknoloji ile birlikte üretilen çözüm yollarını da değiştirecek ve geliştirecektir.

Dünyada ve Türkiye’de Durum

Derleme uygulamaları ülkeden ülkeye çeşitlilik göstermektedir. Yayınların derlenmesi bazen bu konuda oluşturulan bir derleme kanunu aracılığıyla, bazen telif hakkı kanunu aracılığı ile bazen de ulusal kütüphane kanunu aracılığı ile yapılmaktadır (The Legal Deposit..., 1996, s.6). Oluşturulmaları eski tarihlere dayanan derleme uygulamalarının bugünün teknolojileri ile üretilerek dağıtılan yayınları derleme kapsamı içine alması beklenemez. Daha çok basılı ortamlarda bulunan yayınların derlenmesini içeren bu eski tarihli derleme kanunları gelişmelerle ortaya çıkan elektronik yayınları kapsamı içine almamaktadır. Bu sebeple derleme uygulamalarında güncelliği yakalamak için çoğu ülke derleme kapsamlarını enformasyon teknolojilerinin bir sonucu olan elektronik yayınlara kadar genişletmiştir. Derleme uygulamalarında yapılan kanuni düzenlemeler, kimi ülkelerde teknolojik değişimlerin hemen ardından, kimi ülkelerde belirli bir zaman kaybı ile gerçekleştirilmiştir. Ancak değişen ve gelişen bu şartlar karşısında derleme kanunu kapsamında herhangi bir düzenleme yapmaksızın gelişmelere seyirci kalan ülkeler de bulunmaktadır. Ülkelerin derleme kanunları kapsamında yaptıkları düzenlemeler daha çok son 20 yılda büyük bir hız kazanmıştır. Bu kapsamda kanunlarında düzenlemelere giden ülkelerin yayın kapsamını daha çok fiziksel taşıyıcılara sahip olan elektronik yayınlara kadar genişlettiği görülmektedir. Bu durum fiziksel taşıyıcılara sahip olmayan çevrim içi yayınların derlenmesinde yönetsel ve teknik konudaki çoğu sorunun henüz çözüme kavuşturulamamasından kaynaklanmaktadır. Bu sebeple çevrim içi yayınlar da dâhil olmak üzere her formda elektronik yayını derleme kapsamına alan ülkeler daha sınırlı sayıdadır. Bu ülkeleri; Almanya, Birleşik Krallık,

Danimarka, Finlandiya, Fransa, Güney Afrika, İsveç, İzlanda, Kanada, Norveç ve Yeni Zelanda olarak sıralayabiliriz. Ayrıca derleme kanunlarını sadece fiziksel taşıyıcılara sahip elektronik yayınlara kadar genişleten Japonya ve Singapur, çevrim içi yayınların gönüllülük esasına dayandırılarak derlenmesi işlemini yürütmektedir. Bu ülkelerin dışında Avusturya'da, çevrim içi yayınları kapsayan yasa taslağının üzerinde çalışmalarına devam etmektedir (Legal deposit). Kanun kapsamını her formdaki elektronik yayına kadar genişleten ülkelerin değişim gösteren kanunlarına bakıldığında en fazla dikkat çeken konu enformasyon teknolojilerinin öngördüğü kavramsal değişikliklerin kanun metnine yansıtılması olmaktadır. Gelişen enformasyon teknolojilerinin ortaya çıkardığı elektronik yayınlarla beraber klasik olarak ifade edilen yayın, yayımcı ve bunlarla ilgili diğer terimlerde kökten değişimlerin yaşandığı dikkat çekmektedir. Kanunlarını her formdaki elektronik yayınlar için değiştiren bu ülkeler kanunlarının sürekli güncel kalabilmesini sağlamak için kanun kapsamında verdikleri tanımları esnek tutarak hem bugünün teknolojileri ile oluşturulan yayınları hem de henüz keşfedilmemiş olan yayınları yakalamayı hedeflemişlerdir. Genel olarak bakıldığında ise bu ülkelere ait kanunların bazılarının yapısal olarak birbirlerine benzerlik gösterdiği dikkat çekmektedir (Zan, 2006, s.220).

Çevrim içi yayınların derlenmesinin fiziksel taşıyıcılara sahip olan elektronik yayınlara kıyasla zor olması ülkeleri bu konuda çeşitli girişimlerde bulunmaya yöneltmiştir. Çevrim içi yayınların derlenmesine ait girişimleri bazen bir proje kapsamında bazen gönüllülük esasına ve bazen de kanunlar aracılığı ile gelişim gösterdiğini izlemekteyiz. Proje esasına dayandırılan çalışmaların bazıları; bu konuda geç kalmış kanuni düzenlemelerin eksikliğini gidermek, bazıları ise çevrim içi yayınların derlenmesi, kanuni bir boyut kazanmadan önce bu konuda tecrübe kazanmak amacıyla başlatılmıştır. Çünkü bu tarz bir tecrübe, oldukça ağır ve problemlili bir konu olan kapsamlı bir kanun taslağının yapılandırılmasında kolaylık sağlamaktadır. Kanun taslağı hazırlanırken teorikte görülemeyen aksaklıkların pratikte yaşanması riski çevrim içi elektronik yayınların derlenmesi işlemlerinin yasal koşullara yansıtılmadan önce proje dâhilinde uygulanmasının daha yararlı olacağını düşündürmüştür. Projeler genel olarak ya ulusal kütüphane tarafından ya da ulusal kütüphane ve ulusal kütüphanenin işbirliği içinde olduğu diğer kurumlarca yürütülmektedir. İşbirliği kapsamında yürütülen projelerde ulusal kütüphane ile birlikte ülke içindeki diğer büyük kütüphaneler, üniversitelerin bilgisayar bilimleri enstitüleri veya ülke içinde faaliyet gösteren ses ve film arşivlerini görmekteyiz (Zan, 2006 s.221). Bu konuda önde gelen proje çalışmalarını; ABD'de Library of Congress'in yürütmüş olduğu MINERVA Projesi, Avustralya Ulusal Kütüphanesinin yürütmüş olduğu PANDORA projesi, Birleşik Krallık tarafından oluşturulan UKWAC (United Kingdom Web Archiving Consortium),

Çin tarafından yürütülen DACHS (Digital Archive of Chinese Studies), Fransa Ulusal Kütüphanesi'nin yürütmüş olduğu proje, İsveç Ulusal Kütüphanesi'nin yürütmüş olduğu Kulturarw3 Projesi, Japonya Ulusal Kütüphanesinin yürütmüş olduğu WARP (Web Archiving Programme), Kanada Ulusal Kütüphanesi'nin yürütmüş olduğu EPPP (Electronic Publications Pilot Project) ve Norveç Ulusal Kütüphanesinin yürütmüş olduğu PARADIGMA (Preservation Arrangement & Retrieval of Assorted Digital material) projelerini sıralayabiliriz (Brown, 2006, ss.11-18). Ayrıca uluslararası çalışma olan ve webin derlenerek gelecekteki kullanımı için saklanması girişiminde bulunan ilk uygulamalardan biri de “Internet Archive ” adlı projedir. Internet Archive “www.archive.org” adresinde hizmet veren sanal bir kütüphanedir. Internet Archive, 1996’da kurulmuş olan ve kar amacı gütmeyen bir organizasyondur. Merkezi San Francisco’da bulunan organizasyon, Alexa Internet gibi firmalardan veri bağıışı olarak internet sitelerini periyodik olarak kaydetmektedir. Organizasyon, 1999 yılının sonlarına doğru daha çok yönlü koleksiyonları kapsayacak şekilde büyümeye başlamıştır. Şimdi ise Internet Archive’ın koleksiyonları içinde; metin, ses, yazılım ve hareketli görüntüleri içeren web sayfaları bulunmaktadır. Organizasyon araştırmacı ve tarihçilerin internet sitelerinin eski hallerine ulaşabilmelerini amaçlamaktadır. Sitelerin her değişiklik öncesi halini veritabanında saklayarak, belirli sitelerin belirli günlerde nasıl görüldüğünü göstermektedir. Yapılan bu çalışma webin anlık görüntüsünü almak ya da webin fotoğrafını çekmek olarak tanımlanmaktadır. Internet Archive yaklaşık 2 petabaytlık bir veri içermektedir ve bu miktar ayda 20 terabayt oranında artış göstermektedir (Internet Archive, 2009).

Dünyada bu gelişmeler yaşanırken, ülkemizde derleme işleri 1934 tarih ve 2527 sayılı Basma Yazı ve Resimleri Derleme Kanunu (BYRDK) ve 1981 tarih 17465 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanan Basma Yazı ve Resimleri Derleme Yönetmeliği ile yapılmaktadır. BYRDK ile ülkemizin kültür ve bilgi birikiminin sergilendiği düşün ve sanat ürünlerinin izlenmesi, duyurulması ve geleceğe aktarılması eylemleri yasal bir çerçeve içine alınmaya çalışılmıştır. Yürürlüğe girdiği ilk yıllar itibarı ile oldukça güncel hükümler içeren Basma Yazı ve Resimleri Derleme Kanunu (Polat, 1999, s.598), 1950’li yıllarda gereksinimleri karşılayamadığı ve kapsamının genişletilmesi gerektiği öne sürülerek tartışılmaya başlanmıştır. Kanunun değiştirilmesi için çeşitli girişimler yapılmış ve ne yazık ki girişimler sonuçsuz kalmıştır. Derleme kanunumuzun değiştirilmesi için son olarak, 1998 tarihinde Kütüphaneler Genel Müdürlüğü tarafından başlatılan ve Milli Kütüphane Başkanlığı ve Türk Kütüphaneciler Demeği, Üniversite ve Araştırma Kütüphanecileri Demeği ile çeşitli üniversite ve araştırma kurumlarının yoğun çalışmaları ile daha önceki taslak çalışmaları temel alınarak biçimlendirilen “Çoğaltılmış Fikir ve Sanat Eserlerini Derleme Kanunu Taslağı” görülmektedir.

Enformasyon teknolojilerinde yaşanan gelişimlere kayıtsız kalmamak amacıyla biçimlendirilen “Çoğaltılmış Fikir ve Sanat Eserlerini Derleme Kanunu (Tasarı)”nın 1934 tarihli BYRDK’ya göre çok güncel hükümler içerdiği tartışmasız bir gerçektir. Oluşturulan tasarıda derlenmesi öngörülen yayınlar üretim teknikleri ile sınırlandırılmamış ve derleme kapsamı bugünün ve geleceğin bilgi üretim teknolojilerini kapsayacak şekilde esnek tutulmaya çalışılmıştır. Kanun tasarısında derlenmesi gerekli görülen yayınlar, bugün kullanılan basma ve çoğaltma yöntemleri ile gelecekte teknolojik gelişmelerin paralelinde ortaya çıkacak basma ve çoğaltma yöntemleri ile üretilen her türlü fikir ve sanat eserini kapsamaktadır. Kültür Bakanlığı Hukuk Müşavirliği ve 16 bakanlık tarafından incelenen kanun taslağı hakkında olumlu görüşlerin geldiği bilinmesine rağmen taslak henüz yasal bir tabana oturtulmamıştır. Bu nedenle 1934 tarihli BYRDK günümüze kadar ilk günkü yapısını koruyarak gelmiştir. Kanunun değiştirilmesi için zaman içinde çeşitli girişimler yapılmış ve ne yazık ki girişimler sonuçsuz kalmıştır. Bu girişimler ve uygulamada yaşanan bazı değişiklikler Polat (1999a)’ın “Başlangıcından Günümüze Derleme Çalışmaları” adındaki yüksek lisans tezinde ayrıntı ile incelenmiştir. Dolayısıyla BYRDK aracılığı ile yalnızca basım teknikleri kullanılarak üretilen eserlerin derlenmesi mümkün olabilmektedir. Enformasyon teknolojilerinde yaşanan bu gelişmeler doğrultusunda oluşumu 75 yıl öncesine dayanan BYRDK’nın içerdiği hükümlerle amacını gerçekleştirebilmesi olası değildir. Çünkü kültürel varlığımızı oluşturan fikir ve sanat eserlerinin üretimi yalnızca basım teknikleri ile oluşturulanlarla sınırlı kalmamıştır. Ülkemizde uygulanan derleme kanunu ise adından da anlaşıldığı üzere sadece basılı eserleri derlemekle sorumlu tutulmuştur.

Sonuç

Oluşumları enformasyon teknolojisinin gelişiminden önceye dayanan ve sadece basım teknikleri ile üretilen yayınları kapsayan derleme kanunlarının yeni yayın türlerini kapsamaları için köklü değişikliklerle desteklenmesi gerekmektedir. Nitekim enformasyon teknolojisindeki gelişmeyi gözlemleyerek, kültürel varlığın artık elektronik ortamlar aracılığı ile de ifade edilmeye başladığını farkedenden ülkeler derleme kanunları kapsamına elektronik yayınları da almışlardır. Daha önce de belirtildiği gibi çevrim içi ve çevrim dışı olarak iki grupta ele alınan elektronik yayınların derleme kanunları kapsamına girmesi kolay olmamıştır. Ancak fiziksel taşıyıcıya sahip olan çevrim dışı yayınlar basılılarla benzer özellik gösterdiğinden derleme kanunu çerçevesinde değerlendirilmesi çevrim içi yayınlara kıyasla daha hızlı gerçekleşmiştir. Derleme süreci içinde çevrim içi yayınlara ait yasal, teknik ve yönetsel sorunların aşılabilmesi söz konusu yayınların çevrim dışı yayınlar

kadar hızlı bir şekilde yasal olarak derlenmesine olanak tanımamıştır. Bu nedenle kanunları kapsamına çevrim içi yayınları dâhil eden ülkeler sayılıdır. Kültürel varlığın bir parçası olarak değerlendirilen çevrim içi yayınların derlenmesi yasal bir tabana dayandırıldığı gibi bu süreçte deneyim kazanmak isteyen bazı ülkelere proje kapsamında da yürütülebilmektedir.

Dünyada tüm bu gelişmeler yaşanırken, ülkemizde 1934 tarihli Basma Yazı ve Resimleri Derleme Kanunu ile derleme yapılmaktadır. Ancak sadece basılı yayınların derlenmesine olanak tanıyan bu kanunun bir an önce gözden geçirilmesi gerekmektedir. Hem çevrim içi hem de çevrim dışı bütün elektronik yayınların eksiksiz derlenmesine olanak tanıyan kapsamlı bir kanun taslağının hazırlanması ise büyük çabalar ve uzun zaman isteyen bir çalışma gerektirmektedir. Bu konuda bazı ülkelerin derleme kanunları çerçevesinde yaptıkları kapsamlı çalışmalar örnek alınabilecek niteliktedir. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü çatısı altında bir komisyon oluşturularak, derleme ve telif hakkı kanunlarını yenileyen ülkelerin uygulamaları ve kanunları incelenmelidir. Dolayısıyla yapılan bu yasal çalışmalar temel alınıp ülkemiz şartları altında yeniden düzenlenerek çok fazla zaman ve çaba kaybı yaşanmadan bir tasarı oluşturulabilir. Ancak kanun bazında yapılan bu çalışmaların birebir alınması mümkün değildir, çünkü ülkeler kurumların yapısı, örgütlenmeleri, kanun kapsamındaki aktörlerin kurdukları birliktelikler ve inanışlar bakımından birbirinden farklılık göstermektedir. Kanun taslağımıza örnek olması düşünülen kapsamlı yasal çalışmalar değerlendirilirken bütün bu değişkenler göz önüne alınıp incelenmeli ve ülkemiz yapısına uygun bir taslağın hazırlanması sağlanmalıdır. Hazırlanacak olan kanun taslağının hem bugünün hem de henüz keşfedilmemiş bilgi kayıt ortamlarını desteklemesi bakımından mümkün olduğu kadar esnek tutulması, yeni gelişmeler karşısında güncelliğini koruması açısından önemlidir. Özellikle çevrim içi yayınların derlenmesinin, yürütülecek bir proje çalışması ile desteklenmesinde yarar vardır. Proje çalışması kapsamında çevrim içi yayınların edinilmesinde, saklanmasında ve hizmete sunulmasında karşılaşılabilecek teknik, yasal ve yönetsel sorunların çözüme kavuşturulması ile kazanılan tecrübenin yasal koşullara yansıtılmasının faydalı olacağı düşünülmektedir. Bu tarz bir proje girişiminde çevrim içi yayınların derlenmesi için yapılandırılması gereken ve daha sonradan ortaya çıkabilecek gereksinimler dahilinde fonksiyonlandırılabilir bir yazılımın TÜBİTAK'la oluşturulacak bir çalışma dahilinde geliştirilmesi sağlanabilir.

Elektronik yayınların derlenmesi kaynakları sabit olan uzun dönemli bir çalışmadır. Elektronik yayınların derleme kapsamına alınmasına bağlı olarak ekonomik taleplerde artma yaşanması olasıdır. Elektronik yayınların derlenmesi ile ilgili olan birime finansal kaynaklar sağlanmalıdır. Finansal destek bir dönem veya

belirli bir süre ile sınırlanmamalı, istikrarlı bir derleme çalışmasının yapılabilmesi için hükümetin sorumluluğu altında bu konuya ayrılacak olan finansal desteğin sürekliliği sağlanmalıdır.

Kaynakça

- Abiteboul, S., Cobena, G., Masanés J. ve Sedrati, G. (2002). *A first experience in archiving the French web*. 27 Mart 2009 tarihinde <ftp://ftp.inria.fr/INRIA/Projects/gemo/gemo/GemoReport-229.pdf> adresinden erişildi.
- Access, copyright and fair dealing. (2009). 13 Mart 2009 tarihinde <http://www.nla.gov.au/policy/paep.html#access> adresinden erişildi.
- Basma Yazı ve Resimleri Derleme Kanunu. (1934). *T.C. Resmi Gazete, Sayı: 2741 (2.7.1934):4076-4077. Düstur, Üçüncü Tertip, 15-D c.* Ankara:Başvekalet Neşriyat Müdürlüğü: 1285-1287
- Brown, A. (2006). *Archiving web sites: a practical guide fr information management professionals*. Cornwall: Facet Publishing.
- Day, M. (2003a). *Colecting and preserving the world wide web: a feasibility study undertaken for the JISC and Wellcome Trust*, 27 Mart 2009 tarihinde http://www.jisc.ac.uk/uploaded_documents/archiving_feasibility.pdf adresinden erişildi.
- Day, M.(2003b, 17-22 August). *Preserving the fabric of our lives: a survey of Web preservation initiatives*, Research and Advanced Technology for Digital Libraries: 7th European Conference. 27 Mart 2009 tarihinde <http://www.ukoln.ac.uk/metadata/presentations/ecdl2003-day/day-paper.pdf> adresinden erişildi.
- Fagerli, H. M. (1995). *Access to Electronic Dynamic Documents. A Solution to the Legal Deposit Problem* (Nordinfo and the British Library Research and Development Report Nr: 6197). Proceedings of theAnglo Nordic Seminar on Legal Depositi içinde (ss.108-118). UK: Nordinfo Publication no:31
- Gladney, H. (2007). *Preserving digital information*. Berlin: Springer.
- Gorman, M. (1997). Ownership or access: a new idea of collection, *College and Research Libraries News*, 58 (7), 498-499.
- Hakala, J. (1999). *Electronic publications as legal deposit copies*. 27 Mart 2009 tarihinde <http://www.lib.helsinki.fi/tietolinja/0199/legaldep.html> adresinden erişildi.
- Hielmcrone Harald.(2008, 10-14 August). *Electronic publication: problems of archiving and access to archived information:legal deposit, data protection and related topics*, 74th IFLA General Conference and Council. 15 Mart 2009 tarihinde <http://www.ifla.org/IV/ifla74/index.htm> adresinden erişildi.
- Internet Archive. (2009). 15 Mayıs 2009 tarihinde <http://www.archive.org/about/>

- about.php adresinden erişildi.
- Kavcic-Colic, A. (2002, 18-24 August). *Archiving the web: some legal aspects*, 68th IFLA Council and General Conference. 27 Mart 2009 tarihinde <http://www.ifla.org/IV/ifla68/papers/116-163e.pdf> adresinden erişildi.
- Küçük, M. E. ve Alır, G. (2003). Dijital Koruma Stratejileri ve Bazı uygulama Örnekleri. *Türk Kütüphaneciliği*. 17 (4), 340-356.
- Larivière, J. (2000). *Guidelines for legal deposit legislation*. 27 Mart 2009 tarihinde <http://www.ifla.org/VII/s1/gnl/legaldep1.htm> adresinden erişildi.
- Legal Deposit. (2009). 27.03.2009 tarihinde <http://www.nla.gov.au/padi/topics/67.html> adresinden erişildi.
- Lorr, P. (1995). Legal deposit: some issues in the international scene. *Mousaion* 13 (2), 94-111.
- Muir, A. (2001). Legal deposit and preservation of digital publications: a review research and development activity. *Journal of Documentation* 57 (5), 652-682.
- Oltmans, E. (2003). Legal deposit of digital materials. *Liber Quarterly*, 13, 281-289.
- Polat, C. (1999). 21. Yüzyıla girerken ülkemizde derleme sorunu, Bayram, Ö. ve diğerleri (Yay. Haz.), “*Bilginin Serüveni: Dünü bugünü ve Yarın*”:*Türk Kütüphaneciler Derneği'nin Kuruluşunun 50. Yılı Uluslararası Sempozyum Bildirileri: 17-21 Kasım içinde* (ss. 579-612). Ankara : Türk Kütüphaneciler Derneği.
- Polat, C. (1999a). *Başlangıcından Günümüze Ülkemizde Derleme Çalışmaları*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Hacettepe Üniversitesi. Ankara.
- Task Force on Archiving of Digital Information. (1996). *Preserving Digital Information: Report of the Task Force on Archiving of Digital Information*. Commissioned by the Commission on Preservation and Access and the Research Libraries Group. 27 Mart 2009 tarihinde <http://www.clir.org/pubs/reports/pub63watersgarrett.pdf> adresinden erişildi.
- Rauber, A. ve Aschenbrenner, A. (2001). *Part of our digital culture is born digital: on efforts to preserve it for future generations*. 27 Mart 2009 tarihinde <http://www.ifs.tuwien.ac.at/~aola/publications/trans10.pdf> adresinden erişildi.
- Rothenberg, J. (Ocak, 1995). Ensuring the longevity of digital documents. *Scientific American* 24-29.
- Rothenberg, J.(1999). *Avoiding Technological quicksand: Finding a viable technical foundation for digital preservation*. 27 Mart 2009 tarihinde <http://www.clir.org/pubs/reports/rothenberg/> adresinden erişildi.
- Standards for Electronic Publishing: an Overview. (2000). *Report For The*

- NEDLIB Project*. 27 Mart 2009 tarihinde <http://nedlib.kb.nl/results/e-publishingstandards.pdf> adresinden erişildi.
- The legal deposit of electronic publications*. (1996). Working Group of the Conference of Directors of National Libraries (CDNL) (Yay. Haz.). Beijing: UNESCO. 27 Mart 2009 tarihinde <http://unesdoc.unesco.org/images/0010/001055/105504E.pdf> adresinden erişildi
- UKOLN (2001). *Nof-digitise technical advisory service . Programme manual. Section2 digitise preservation*. 27 Mart 2009 tarihinde <http://www.ukoln.ac.uk/nof/support/manual/digital-preservation> adresinden erişildi.
- Webb, C. (1997). *Long term management and preservation of publications on CD-ROM's and floppy disks:technical issues*. 27 Mart 2009 tarihinde www.nla.gov.au/niac/meetings/tech.html adresinden erişildi.
- Wingate, P. (2000). *İnternet*. İstanbul: Tübitak Popüler Bilim Kitapları.
- Ulusal yayın Kongresi Komisyon Raporları. (1998). *Yayıncılıkta yeni ufuklar:elektronik yayıncılık ve yayıncılık eğitim komisyon raporu, 16-19 Aralık içinde* (ss. 65-79) Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı.
- Zan, B.U. (2006). *Derleme olgusu ve elektronik yayınlar*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara.

Summary

The aim of the legal deposit is to protect the philosophical and artistic works, which form the cultural being of the countries, for the information and benefits of the society, and to preserve these products so that they could be carried over to the future. However, since the deposition enforcements created at old times were limited to printed publications, they do not involve the electronic publications appearing with the development of the information technology. Our scope of publications, which used to be created by the use of simple publication techniques, has developed into the electronic publications. In the light of these developments, today in order to guarantee that all registered cultural products, which are mostly produced and used in the electronic environment, could be fully deposited, electronic publications should also be covered by and regulated under the deposition laws. As electronic publications have structural differences from the printed publications, the old deposition laws do not cover the full collection of electronic publications. As a result of these differences, methods and techniques used for electronic publication differ from those of the printed publications during obtaining, preserving and putting into use processes.

Electronic publications could be listed under two categories as online and offline. Offline electronic publications are similar to the printed ones since they

possess holders. Therefore, the collection process for the offline publications is easier than that of the online publications. However, as online publications are different in terms of their structures, it is difficult to incorporate them in the deposition process. Some countries, which accept that online publications are parts of the cultural existence, have included them in the deposition process. Regulating online publications under the laws has been initiated in some countries within projects in order to observe the possible problems in depositing the electronic publications as well as in the units in charge.

As these developments take place at the international level in terms of the deposition of electronic publications, there are not efficient deposition works in our country. This results from the application of law dated 1934, which allows deposition for only printed publications. However, both online and offline electronic publications are parts of our cultural existence as much as the printed publications. Consequently, urgent measures should be taken to address this issue without further loss of time.